

"JONAIN PÄIVÄNÄ VIELÄ NAURATTE, VANNON SEN!"

Joskus suomentaja joutuu keksimään vitsejä hampaat irtovessa. Tässä artikkelissa kääntäjä Pieta Turcka ruotii Marc-Antoine Mathieun sarjakuva-albumien kääntämistä. Hän käsittelee albumien *L'Origine, La Qu...* ja *Le Processus* (suomeksi *Alkuperä, Ne... ja Prosessi*) alkuperä, Ne... ja Prosessi) kääntämisessä ilmenneitä ongelmia ja erityisesti niissä olevien erityyppisten sanaleikkien kääntämistä.

Tuntuuko sinusta joskus siltä, että lukemasi sarjakuvan vitset ontuvat pahasti, eivät liity aiheeseen tai ovat muuten vaan omituisia? Vika ei välttämättä ole sarjakuvan tekijän oudossa huumorintajussa, vaan kyse saattaa olla kääntäjän tupeloinnista. Huumori on monen sarjakuvan ydin, ja sen kääntäminen on usein vaikeaa, varsinkin silloin kun vitset liittyvät alkuperäiseen kulttuuriin tai ovat suoraan alkuperäiskieleen pohjautuvia.

Verlan

Verlan eli "nurinperinkieli" liitetään yleensä ranskan puhekieleen, jossa jotkut verlanin ilmaukset ovat vakiintuneet jokapäiväiseen käyttöön. Sana verlan tulee ilmaisun à l'envers (nurinpäin) äänneasusta nurin käännettynä. Marc-Antoine Mathieu käyttää verlania varsinkin erisnimissä. Tämä antaa tarinalle lisäväriä ja uusia vivahteita, ja koetin siksi säilyttää nämä piirteet mahdollisimman hyvin myös käännöksissäni.

Nurinpäin kääntyviä ranskankielisiä nimiä oli monesti vaikea huomata. Niiden kääntäminen suomeksi oli myös sikäli haasteellista, että ranskassa sana käännetään nurin nimenomaan ääntämisen mukaan ja uscin tavuittain, jolloin sen kirjoitusasu on nurin käännettynä täysin erilainen. Suomessa taas on melkein liian helppoa huomata nurinpäin käännetty sana, koska suomea

"kirjoitetaan niin kuin puhutaan", eli sanat on helppo myös lukea takaperin. Jotta nimien "nurinperäisyys" ei suomalaiselle lukijalle olisi liian itsestäänselvää, halusin käännöksissäni toisinaan hieman naamioida nurin kääntyviä sanoja mutta toisaalta myös säilyttää jotain niiden ääntämyksellisestä luonteesta.

Selkein verlan-tapaus albumien nimistössä on tietenkin päähenkilön nimi *Acquesfacques*. Se äännetään [akfak] ja on siis nurinpäin käännettynä Kafka. Pelkkä nurinpäin kääntäminen suomeksi tuntui liian yksinkertaiselta ratkaisulta, sillä mielestäni Mathieun keksimä kirjoitusasu hämää ranskalaistakin lukijaa, eikä tämä todennäköisesti heti tajua, että kyseessä on sanankäännös. Päädyin kääntämään päähenkilön nimen nimeksi *Aqfaq*, joka oudohkosta kirjoitusasustaan huolimatta äännetään samoin kuin Kafka nurinpäin muttei ole liian itsestäänselvä.

Toinen verlan-esimerkki löytyy niin ikään Alkuperästä: sivuhenkilö nimeltä *Ouffe*. Nimi äännetään [uf], ja on nurinpäin käännettynä *fou* [fu] eli hullu. Käänsin sen suomeksi nimeksi *Ilehack*, joka oikein (eli siis väärinpäin) äännettynä kääntyy sanaksi "kaheli". Nimi *Ulluh* olisi mielestäni ollut liian helppo tajuta sanaleikiksi, ja toisaalta sain tällä tavoin sanankäännöksen pohjautumaan nimenomaan ääntämiseen.

Foneettiset sanaleikit

Käytän nimitystä foneettinen sanaleikki sellaisesta (yleensä useamman sanan pituisesta) vitseistä tai sanaleikeistä, jonka ymmärtäminen perustuu verlanin tavoin ensisijaisesti sen ääntämiseen. Huolimattomasti luettuna nämä vitset yleensä tuntuvat käsittämättömiltä tai vähintäänkin omituisilta, ja niiden ideana onkin se, että hitaasti luettuina ja huolellisesti äännettynä sanojen rajat muuttuvat ja lause muuttuu ymmärrettäväksi.

JONAIN PÄIVÄNÄ
VIELÄ NAURATTE,
NAAPURI!
VANNON SEN!

Tällaisten sanaleikkien suomentaminen tuntuu loogisesti ajateltuna mahdottomalta, koska suomen kielen kirjoitusasu ja ääntäminen eivät juurikaan poikkea toisistaan. Suomessa on niinkään juuri tämän takia hyvin vähän sanoja, jotka äännetään samalla tavoin mutta kirjoitetaan eri tavalla. Kääntäjän ainoaksi vaihtoehdoksi jää siis sanaleikkien korvaaminen kokonaan toisilla. Seuraavassa kaksi esimerkkiä Alkuperä-albumista:

1. -Monsieur et Madame Manvussat ont un fils... Comment s'appelle-t-il?
-Gérard. (Gérard Manvussat!)
2. -Le fils de M. Sanfrapper?
-André. André Sansfrapper!

Ensimmäisen esimerkin Gérard Manvussat on toisin kirjoitettuna lause "j'ai rarement vu ça" (olen harvoin nähty sellaista), ja toisen esimerkin André Sanfrapper voidaan muuttaa lauseeksi "entrez sans frapper" (tulkaa sisään koputtamatta). Näitä sanaleikkejä kääntäessäni keksin pitkän ludan toinen toistaan päättävämpiä vaihtoehtoja, joista sitten pienen raadin avustuksella valitsin seuraavat kaksi:

1. -Herra ja rouva Tonvitzilla on poika... mikä hänen nimensä on?
-Toivo. (Toivo Tonvitz!)
2. -Herra Tuttaan pojan nimi?
-Niko. Niko Tuttaa!

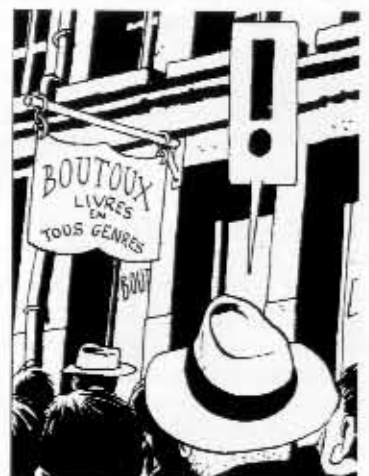
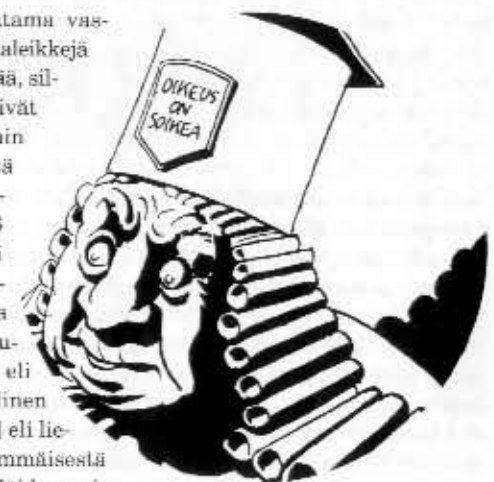
Alkuperäiset ranskankieliset vitset olivat suurimmaksi osaksi kovin kaukaa huettuja eivätkä sinällään erityisen hauskoja. Siksi en yrittänyt-kään tehdä suomenkielisistä sanaleikeistä liian hauskoja, vaan pyrin siihen, että vitsein idea perustui alkuperäisten sanaleikkien tavoin juuri sanapainon, intonaation ja sanarajojen muuttamiseen.

Myös Prosessi-albumissa oli muutama vastaavanlainen sanaleikki. Prosessin sanaleikkejä oli kuitenkin astetta vaikeampi kääntää, sillä niissä sanaleikkien aihepiirit liittyivät kaikki tavalla tai toisella koko albumin surrealistiseen aihepiiriin, eikä niitä voinut noin vain korvata suomenkielillä vitseillä. Esimerkiksi sivulla 16 seinällä ovien päällä lukee ranskaksi *SALLE VATORDA* ja *LITS N.O.* (loppuosa peitossa) eli "Vatordan sali" ja "sängyt n:o...", ja portaikossa roikkuvassa kyltissä *ENTRÉE BRETON* eli "bretagnelaisien sisäänkäynti". Edellinen ääntyy yhteen luettuna [salvatordali] eli lievin muutoksin Salvador Dalí, ja jälkimmäisestä tulee luonnollisesti André Breton. Näiden esimerkkien lisäksi Prosessi-albumissa oli paljon pieniä yksityiskohtia, jotka tavalla tai toisella liittyivät jotenkin surrealismiin.

Päädyin pitkän pohdiskelun jälkeen muuttamaan sanaleikit kokonaan uusiksi, ensinnäkin koska olisi ollut mahdotonta keksiä mitään suomenkielistä sanaparia, joka voitaisiin ääntää Daliksi tai Bretoniksi ilman että sen huomaa välittömästi, ja toiseksi koska kylteissä piti kuitenkin lukea jotain edes vähän järkeenkäypää. Suomeksi lopullinen versio on siis ovien päällä *ALASTALO* ja *N. SALL...*, ja portaikon kyltissä *VOLTER-KILPI*. Näin sain sanaleikit perustumaan samankaltaiseen foneettiseen kikkaan kuin alkuperäisversiossa, ja onnistuin ympäristöön mukaan sen vähän, mitä suomalaisessa kirjallisuudessa voidaan sanoa edes surrealismin tapaiseksi.

Konnotaatio-sanaleikit

Konnotaatio-sanaleikit eivät ole sanaleikkejä sanan varsinaisessa merkityksessä, sillä on vaikea osoittaa niistä se piirre tai kohta, jossa sanalei-

kin avain tai koukku piilee. Usein kyseessä on esimerkiksi nimi, joka ei sinällään tarkoita mitään, mutta tuo mieleen useampia eri sanoja tai mielikuvia. Niillä voi siis ajatella olevan jonkinlaisen merkityksen, vaikka sen tarkempi määrittelemisen on hankalaa. Esimerkiksi mainoksissa ja tuotteiden nimissä konnotaatioilla leikitely on erittäin yleinen kikka.

Alkuperä-albumissa oli muutama edellä kuvatuun kaltainen erisnimi: erään kirjakaupan nimi Boutoux, ja erään sivuhenkilön nimi Dalenvert. Boutoux tuo mieleen useita sanoja; bout (loppu/alkupää), tout (kaikki, koko), boutique (putiikki), toutou (tahdoton ihminen, tohvelisankari), bouquin (kirja). Oli luonnollisesti mahdotonta keksiä suomenkielistä sanaa, joka olisi täysin vastannut kaikkea tuota. Käänsin kaupan nimeksi Kirjava, koska se sopi hyvin kirjakaupan nimeksi, ja se on myös monimerkityksinen. Nimen Dalenvert alkuosa taas tuo mieleen slang ilmauksen "que dalle!" (ei niin mitään), ja loppuosa tarkoittaa toisin kirjoitettuna (envers) nurjaa puolta tai vastakohtaa. En tietenkään voi olla varma, tarkoittiko Mathieu nimen ymmärrettäväksi "ei mitään nurinpäin", mutta se on käännökseni (Einurin) lähtökohta.

Ne...-albumissa Mathieu leikitteli myös pittemillä, sanontoihin tai sutkauksiin perustuvilla sanaleikeillä. Esimerkiksi oikeuden tuomarin hatussa teksti "que justice soit faite" (olkoon oikeus juhlaa) poikkeaa vain vähän sanonnasta "que justice soit faite" (tapahtukoon oikeus). Vitsi on helppo huomata, ja siinä on huvittavaa juuri se, että muutaman kirjaimen erolla tunnetun sanonnan sisältö muuttuu. Suomeksi hatun tekstiksi tuli "oikeus on soikea", mikä paitsi liittyy aiheeseen, myös perustuu samankaltaiseen kikkaan.

Metafyysikkää

Kääntäminen pelkkien mielikuvien perusteella tuntuu kovin epävarmalla. On mahdotonta tietää, onko alkuteoksen kirjoittaja tarkoittanut juuri sitä, mitä sanasta itse ymmärsin. Lisäksi toinen kääntäjä saattaisi kääntää ja ymmärtää koko jutun aivan toisin, ja kolmas ohittaa sen huomaamatta siinä mitään erikoista. Mielestäni tällaisissa sanoissa ja sanonnoissa tärkeintä on kuitenkin juuri niiden monimerkityksisyys ja vj-

USINE ÉTAIT LE THÉÂTRE DE LA RÉALISATION DU 10^È PLAN QUINQUENNAL. CELUI-CI AVAIT BÊTE (AMBITIEUX) DE CONTRÔLER LE DERNIER ESPACE VITAL, QUI S'ÉCRASAIT ENCORE : LE KÉN

TEHDAS OLI 42 VIISIVUOTISLUONNITELMAN TOTEUTTAMISEN NÄYTTÄMÖ, SEN (KUNNIAANHIMOINEN) TAIDE OLI KONTROLLOIDUN VIIMEISÄ JÄLKEÄ OLEVAA KLINTILAA UNTA

vahteikkuus, ja olen yrittänyt säilyttää nämä piirteet myös käännöksissäni.

Kääntäjän kannalta on ikävää, että palautetta työstä ei juuri saa. Arvosteluissa käännöksestä ei yleensä sanota mitään, minkä optimisti tietenkin käsittää niin, ettei siinä ainakaan ollut mitään haukkumista. Olisi kuitenkin mukava tietää, missä määrin lukijat ovat huomanneet tekstiin ja kuviin piilotettuja sanaleikkejä, vai ovatko lukemattomat huonojen vitsien parissa vietyt illat menneet hukkaan. Jonkin verran ilsetuntoa vahvisti tapaamiseni Marc-Antoine Mathieun kanssa Helsingin sarjakuvafestivaaleilla muutama vuosi takaperin. Hän oli innoissaan albumin suomalaisesta käännöksestä, ja kertoi, että esimerkiksi Saksassa Alkuperän sanaleikit on jätetty tyystin kääntämättä. Käydessämme läpi albumin vaikeimpia sanaleikkejä huomasin, että olin ymmärtänyt suurimman osan ainakin sinnepäin ja ettei Mathieu ollut odes odottanut, että niitä välttämättä kukaan muu ymmärtäisi, saati sitten yrittäisi kääntää. Jotakin sanaleikkejä hän oli jopa ujuttanut mukaan tietien tahtoen kääntäjän kiusaksi, tietäen, ett-

civät ne toisella kielellä voisi toimia. Yksi tällainen raivostuttavan mahdoton käännettävä on Alkuperässä luvun 5 otsikko "L'âme est ap-hysique" (Sielu on aineeton), mikä painotusta muuttuen voidaan lukea myös "La mé-taphysique" eli metafysiikka.

Tästä päästäänkin jälleen ikuisuuskyse-mykseen siitä, kuinka pitkälle

sanaleikkien "kääntämisestä" voidaan edes puhua, jos niiden Lilalle on pakko keksiä uusia vitssejä. Tietenkin olisi parempi, jos kaikki voisivat lukea sarjakuvansa alkukielellä, mutta koska se ei liene mahdollista, mielestäni on parempi, että käännökset edes hengeltään vastaavat alkuperäisiä sanaleikkejä. Sitäpaitsi, jos kaikki luetaisiin alkukielellä, niin milläs me kääntäjät sitten eletäis? Vaikka eipä näillä liksoilla nytäkään vaurastumaan pääse...

Pieta Turcka